

ARAP ŞİİR TENKİDİ TARİHİNDE FARKLI BİR KİMLİK: SÜKEYNE

A Different Identity Sukayna in The History of Arab Poetry Criticism

(Makale Geliş Tarihi: 24.03.2021 / Kabul Tarihi: 13.04.2021)

Nurullah YILMAZ*

Öz

Emeviler döneminde edebî tenkide, özellikle şiir tenkidine göz attığımızda Hicaz bölgesinde kadın erkek farklı kesimler arasında her düzeyde eleştiriye ne denli önem verildiğini rahatlıkla görebiliriz. Kuşkusuz bu eleştirel bakış açısı, Arap İslam coğrafyasında ilmî ve edebî alanda yeni ufukların keşfine, Müslümanlar arasında alternatif düşünce tarzlarının doğmasına neden olmuştur. İslâm'ın ilk dönemlerinde baş döndürücü bir hızla gelişen dînî, siyâsî ve sosyal olaylar ilk bakışta şiir tartışmaları çerçevesinde normal bir edebî aktivite gibi görünse de aslında toplumsal alandaki yoğun fikir çatışmalarının şiire yansımış halidir. Bu bakımdan Peygamber ailesinden gelen güçlü bir kadın kimliği olan Sükeyne'nin dînî, siyâsî, sosyal ve edebî bir figür olarak hakkını teslim etmemiz gerekir. Çünkü bizce, birçok ünlü Arap şair ve edipleri gibi Sükeyne de Arap şiir tenkidi alanında eleştirel düşünce bağlamında tarihe mal olmuş önemli bir bayan şahsiyettir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap şiiri, Arap şiir tenkidi, Sükeyne, Arap kadın şairleri, Kербela olayı.

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE. Assoc. Prof., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Arabic Language and Literature, Erzurum / TURKEY. E-mail: nurullah.yilmaz@atauni.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1354-7991>

Abstract

When we look at the critique of literary criticism, especially poetry criticism in the Umayyid period, we can easily see that much importance is given to the criticism in each level between women and men in different sectors in the Hejaz region. There is no doubt that this critical perspective led to the discovery of new horizons in the field of scientific and literary in the Arab-Islamic geography and the creation of alternative thinking among Muslims. At first glance, it may seem like a regular literary activity in the framework of poetry debate, but actually all these is a reflection of the conflicts around the religious, social and political events evolving at a dizzying pace in early period of Islam. In this regard, we should give the right to Sukayna as a religious, political, social and literary figure, from the family of the prophet and at the same she has a strong female identity. Because, Sukayna also a significant cost woman personality for us, in the context of date in the critical thinking in the critique of Arab poetry such as other Arab writers and poets.

Keywords: The classical Arabic poetry, the critique of Arab poetry, Sukayna, Arab women poets, the incident of Karbala.

I. Giriş

“Tenkid” kelimesinin kökü Arapça “نقد/nakd” kelimesine dayanmaktadır. Nakd kelimesi ise yine Arapça “نَقَدَ/nakade” fiil kökünden gelir. Orijini itibarıyla “nakade” fiili, “sağlamı çürükten, iyiyi kötüden ayırdı” anlamına gelmekle birlikte “bir şeyi tartıştı” anlamında da kullanılır. Söz konusu “تنقيد/tenkîd” kelimesi ise Türkçe “eleştirdi” anlamına gelen Arapçadaki “نَقَدَ/nekkade” fiilinden mastar isim olarak türetilmiş ve kullanılmıştır (el-Muncid fi'l-luğa ve'l-A'lâm, 1973: s. 830)

II. Tenkit

1. Tanımı

Bir eserin edebî açıdan olumlu veya olumsuz yönleri hakkında genel bilgi veren bir sanat dalıdır.

2. Konusu

Tenkit ilminin konusu edebiyatın bizzat kendisi olup çalışıldığı alan da edebiyat alanıdır. Edebiyat soyut anlamda bir şeyi yaratma ve keşfetmedir. Bir şey ancak onunla olgunluğa erişir veya o olmaksızın eksik kalır.

III. Edebî Tenkit

1. Tanımı

Bir edebiyat ürününün asaletini ya da köksüzlüğünü ortaya çıkaran, iyi yönlerini kötü yönlerinden ayıran bir bilim dalıdır (Abdunnûr, 1984: s. 283).

2. Konusu

İster bir bilim isterse bir sanat dalı olsun tenkit, kendi başına bir tür değildir. Her zaman edebiyatla iç içedir. Varlığını ondan alır. Sürekli onun gölgesinde yürür. Edebiyat doğası gereği özgürlük, yenilik ve yeni ufuklar keşfetmek için mücadele verir. Bunun aksine tenkit, korunmuş ve kayıtlı altına alınmış mevcut edebî çalışmalarını doğru yanlış, güçlü zayıf, güzel çirkin gibi kavramlar etrafında inceleyerek onlar hakkında genel kanaat ve yargılara varır (Atık, 1986: s. 7).

IV. Klasik Arap Edebiyatında Şiir Tenkidi

Araplarda edebî tenkit oldukça eskiye dayanır. Sözlü ve yazılı Arap edebî ürünlerinin ilk kez verilmeye başlandığı Cahiliye döneminde şiir tenkidinin basit zevklere ve duygulara dayalı bir olgu şeklinde geliştiği görülür. Bu dönemde bir şair, bir kaside nazmettiğinde şiir otoriteleri o kasidenin geleneksel şiir kaidelerine uygun olup olmadığı hususunda değerlendirmesini yapar, söz konusu şiiri beğenip beğenmediklerine dair karar verirlerdi. Yine bu dönemde başta Ukaz panayırı olmak üzere çeşitli şiir etkinliklerinin düzenlenmesi, yedi meşhur şairin şiirlerinin Mu'allakâtu's-seb'a adı altında Araplarca kutsal sayılan Kâbe'nin duvarına asılması şiir tenkidine verilen önemin bir göstergesidir (Çetin, 1973: s. 13; Yılmaz, 1995: s. 129).

Emeviler döneminde şiirin yazıya aktarılma çalışmalarının ortasında tenkit ilmi de gelişmiş, bu süreçte edebî tenkit çalışmaları ile tanınan pek çok bilgin yetişmiştir. Fakat bu dönemde şairler arasında kabilecilik ve etnik milliyetçilik ruhunun tekrar canlandığı, siyasal ve mezhepsel kavgaların ayyuka çıktığı Irak ve Suriye'de ise edebî tenkit anlayışı objektif değerlendirme ölçütlerinden uzak kalmıştır.

Abbasiler döneminde ise Arap düşünce tarzının bilgi ve felsefe unsurlarına yönelmesiyle tenkit ilmi farklı bir çehre kazanmıştır. Bu dönemde edebî tenkit anlayışı zevk içerikli unsurlardan sıyrılıp edebî sanatlar açısından belli başlı kural ve metotlara dayalı bir bilim dalı haline gelmiştir. Dönemin önde gelen edip ve kâtibî el-Câhız (ö. 255/869) *el-Beyân ve 't-Tebyîn* adlı eserini bu amaçla kaleme almıştır. (el-Câhız, 1975: s. 71) Öte yandan el-Âmidî ve çağdaşları yapmış oldukları şiir tenkitlerinde belagat esaslarını ön planda tutmuşlardır (Dayf, 1977: s. 236). Özellikle üçüncü Abbâsî asrında (334-447/945-1055) Arap edipleri başta şiir ve nesir olmak üzere edebî tenkit alanında önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Bu dönemde iki türlü şiir tenkidinin ortaya çıktığı görülmektedir. İlki, şiir otoriteleri, şairler ve şiir meraklıları arasında kimin şiirinin ve şairliğinin üstün olduğu konusu etrafında geçen münazaralardır. İkincisi ise edebiyat tarihçilerinin yazılı eserler yoluyla ortaya koydukları şiir ve şair değerlendirmelerine dayalı yorumlardır (Yılmaz, 1995: s. 131).

Metodolojik anlamda şiir tenkidi alanında verilen ilk eser, İbnu's-Sellâm el-Cumahî'nin (ö. 232/846) *Tabakâtu 'ş-şu'arâ'* adlı eseridir. Müellif, eserinde şairleri edebî konumu ve önemine göre sıralamıştır. Abbasiler döneminin önde gelen kâtip ve şairlerinden Ebû Mansûr es-Se'âlibî (ö. 350/961) *Yetîmetu'd-dehr* adlı eserinde klasik Arap şiirinin, vezin ve kafiyenin yanı sıra lafızların güzelliği veya çirkinliği, ifadelerin maksada uygun olup olmadığı yönünde önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu türde yapılmış tenkit çalışmalarıyla ilgili karşımıza çıkan eserlerin başında Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin (ö. 371/980) *Kitâbu'l-muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhturî* adlı kitabı gelmektedir. Âmidî bu eserinde iki farklı şiir ekolünden bahsetmiştir. İlki Ebû Temmâm'ın yolunu takip ederek şiirde mana, maksad ve bedii sanatları ön planda tutan ekol, diğeri ise geleneksel Arap şiirine bağlı olarak ifadelerin güzelliği, lafızların ve manaların hoşluğuna önem veren Buhturî taraftarlarının oluşturduğu ekoldür. (Yılmaz,1995:132) Bu dönemde yazılan bir diğer eser Kudâme b. Ca'fer'in (ö. 377/986) *Nakdu'ş- şî'r* adlı eseridir. Müellif bu eserinde sistemli ve ayrıntılı bir şekilde şiir tenkidi yapmış ve Arap şiirinin kesin hatlarını belirlemeye çalışmıştır. Dönemin meşhur dil ve edebiyat âlimi 'Alî b. 'Abdu'l-Azîz el-Curcânî (ö. 392/1001), *el-Vasâta beyne'l-Mutenebbî ve husûmihi* adlı eserinde devrin meşhur şairi Mutenebbî ile çağdaşlarını karşılaştırmıştır. (Yılmaz, 1995: s. 133)

V. Sükeyne, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Klasik Arap Şiir Tenkidindeki Yeri

1. Soy

Sükeyne bint Huseyn b. Alî b. Ebî Tâlib b. 'Abdumuttalib b. Hâşim. Nesebinden de anlaşılacağı üzere Hz. Ali'nin torunu ve Hz. Hüseyin'in kızıdır. Annesi Rebâb bint İmru'ul-Kays b. 'Adî el- Kelbî'dir. Rebâb'ın babası aslen Hıristiyan olup Halife Ömer b. Hattâb onun Müslüman olmasını sağlamış ve kızı Rebâb'ı Ali'nin oğlu Hüseyin ile evlendirmiş ve bu evlilikten Sükeyne doğmuştur. Aslında ona Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in annesine ithafen "Âmine" adı verilmiş, fakat Peygamberin soyundan olduğu için tarihî kaynaklarda "Seyyide" lakabı ile "Seyyide Sükeyne" şeklinde anılmıştır (Abdurrahman, 1987: s. 827).

2. Otobiyografisi

Hicrî 49, Mîlâdî 671 yılında Kûfe'de doğdu. İsmi kendisine bizzat annesi vermiştir. 14 yaşındayken Kerbelâ'da babasının şehit edilmesine tanık oldu. Bir müddet sonra annesiyle Medine'ye dönüp orada yaşarmaya başladılar. Çok geçmeden Rebâb öldü. Hem annesini hem de babasını kaybeden Sükeyne erkek kardeşi Zeynel Abidin'in himayesine girdi. Bu sırada amcasının oğlu Abdullah b. el-Hasan ile evlendi. Henüz çocuk sahibi olmadan Abdullah Taif'te öldürüldü. Yaşanan bu olaylardan sonra Sükeyne bir daha evlenmeyi reddetti. Mus'ab b. ez-Zubeyr karşısına çıkınca bu defa onunla evlendi. Fakat çok geçmeden Musab da öldürüldü. Her iki evlilik sürecinde de Sükeyne'nin etrafındaki güçlü erkekler onunla evlenebilmek

için mücadele vermişler, fakat Sükeyne siyasi nedenlerle onları küçümsemiş ve kendileriyle evlenmeyi reddetmiştir. Toplam beş veya altı kez evlendiği söylenir. Bu evliliklerinde adaylardan bazılarıyla istemeyerek, bazılarıyla da severek evlenmiştir. Hatta eşlerinden birine ona güvenmediği için mahkemede dava açtığı anlatılır. Sükeyne eşlerinden hiçbirine mutlak itaati kabul etmedi. Kendisiyle evlenecek erkeğe evlenmeden önce, ona kayıtsız şartsız itaat etmeyeceğine, aklının yatmadığı hiçbir şeyi yapmayacağına ve erkeğin çok kadınla evlenme hakkını kabul etmeyeceğine dair şart koşuyordu (Abdurrahman, 1987: s. 827-828; Görgün, 2010: s. 46).

Eşlerinden Zeyd b. 'Umer el-'Usmâni ile evlenirken az önce sözünü ettiğimiz şartların yanı sıra kendisinden başka hiçbir kadına dokunmama ve Zeyd'in parasını dilediği gibi serbestçe kullanabilme şartını da koydurduğu bir belge imzalattı Kocasının parasını dilediği gibi kullanabilme şartından dolayı Zeyd, cimrilikle şöhret olmuş ve ona "Kureyş'in en cimrisi" lakabı verilmiştir. Sükeyne belgenin sonuna eşi bu şartlardan herhangi birini ihlal ettiği takdirde onu boşayacağı şartını da koydurmuştu. Daha sonra Zeyd evlilik akdindeki şartlarından birini ihlal etti ve Sükeyne'ye yalan söyledi. Bununla da kalmayıp cariyeleriyle ilişkiye girdi. Sükeyne bunu öğrenince eşini affetmedi ve hemen yargıya başvurdu. Hâkim, Sükeyne'nin mahkemeye gelmesi gerektiği, aksi takdirde davanın eşi Zeyd lehine sonuçlanacağı kararını verdi. Sükeyne duruşmaya geldi. Dava başladığı sırada Zeyd'e yöneldi ve ona "Bana dikkatlice bak! Çünkü bu geceden sonra asla yüzümü göremeyeceksin.." dedi. Hâkim sustu ve tek bir kelime konuşmadı. Salon boşaldı. Fakat o, bir an Zeyd'e döndü. Sonra ona Halife Suleyman b. Abdulmelik'i vekil tayin etti ve Abdulmelik, Sükeyne'yi boşadı. Her yönüyle İslam tarihinde derin bir iz bırakan Seyyide Sükeyne hicrî 126, milâdî 742 yılında Medine'de vefat etti. (Abdurrahman, 1987: s. 828).

3. Edebî Kişiliği

Seyyide Sükeyne Peygamber soyundan olduğu için Peygamber ailesi atmosferini soluyarak büyümüştür. Babaanesi Peygamber Efendimizin kızı Hz. Fatıma ve halası Ali'nin kızı Seyyide Zeyneb'i kendisine örnek kadın tipi olarak seçmiş ve onların yolundan yürümeye gayret etmiştir. Babası Hüseyin b. Ali kızı Sükeyne'ye olan sevgisini aşağıdaki beyitlerde şu şekilde dile getirmiştir:

تَحُلُّ بِهَا سَكِينَةٌ وَرَبَابُ

لَعَمْرُكَ إِنِّي لِأَحَبُّ دَاراً

وَلَيْسَ لِإِعَاتِبِ عِنْدِي عِتَابُ

أُحِبُّهُمَا وَأَبْدُلُ جُلَّ مَالِي

حَيَاتِي أَوْ يَغِيبُنِي التَّرَابُ

وَلَسْتُ لَهُمْ وَإِنْ عَتَبُوا مُطِيعاً

Ömrüne yemin olsun ki ben bir evi seviyorum. İçerisinde Sükeyne ve Rebab oturuyor.

O ikisini çok seviyorum ve bütün malımı onlara harcıyorum. Bundan dolayı kimse beni azarlamasın.

Beni ne kadar azarlasalar da hayatımda onlara boyun eğmem, gerekirse toprağın altına girerim (Abdurrahman, 1987: s. 829).

Sükeyne temiz, soylu ve namuslu bir kadındı. Adından da anlaşılacağı gibi döneminin kadınlarının hanımefendisi, onların en ahlaklısı, en zekisi, en güzeli ve en dindarı idi. Akranları hemen her hususta onu örnek alıyorlardı. Çevresinde akıcı konuşması ve ikna kabiliyeti ile dikkat çekmişti. Bu özelliğinden dolayı şiire ilgi duyuyordu. Şiir münazaralarına katılır, bazen bizzat kendisi şiir meclisleri düzenlerdi. Oldukça cömert bir kadın olup fakirleri korur ve kollardı. Emevi idaresine karşı daima muhalif bir tutum takındı. Hatta bazen kanlı ve baskıcı bir yönetim tarzı uyguladıklarında onlara hakaret etmekten çekinmiyordu. Çünkü babası Huseyn bu yönetim tarafından Kerbela’da kutsal Aşure gününde acımasızca öldürülmüş ve bu sahneye tüm aile fertleri arasında Sükeyne de şahit olmuştu. Üstelik babasıyla birlikte dedesi İmruu'l-Kays ve kocası Mus‘ab b. ez-Zubeyr de öldürülmüştü. Bundan dolayı Sükeyne, hemen her fırsatta Emevi devletinin yöneticileri ve temsilcilerine hücum etmekten geri durmuyordu. (Abdurrahman, 1987: s. 828-829)

Bir gün saygın kişilerin bulunduğu bir mecliste her zamanki gibi babasını övüyordu. Orada bulunan şair el-Ahves el-Ensârî de Sukeyne’ye misilleme olarak aşağıdaki beyitleriyle kendi babası ve dayısını övmeye başladı:

فخرت و انتممت فقلت: ذريتى	ليس جهل أتته بديع
فأنا ابن الذي حمت لحمه الذبر	قتيل الليحان يوم الرجيع
غسلت خالى الملائكة الأبرار	ميئا، طوبى له من صريع!

Övündü ve şişindi. Ben de ona dedim ki: Benim soyum basit değil ki sen ona asalet kazandırasın.

Ben savaştan dönüş günü arıların öldürülüp parçalanmaktan koruduğu adamın oğluyum.

Benim dayım öldüğünde onu iyilik sahibi melekler yıkadı. Ne mutlu bu şekilde ölene! (el-İsfahânî, 1905: s. 234; Abdurrahman, 1987: s. 957).

Aslında meclistekiler, Ahves’in Sukeyne’ye âşık olduğunu, fakat bunu açıktan söylemeye cesaret edemediğini biliyorlardı. Bu yüzden onun Sükeyne’ye karşı övündüğünü anlamışlardı. İnsanlar Ahves’e çok kızdı. Aralarında Suleyman b. Abdulmelik de vardı. Ahves’in üzerine yürüdü. Onun Sükeyne ve babasına karşı söylediği bu şiiri reddetti. Bununla da yetinmedi, ceza olarak onu Medine şehrinde kovdu. Mecliste bulunan diğer kişiler de Ahves’in kesinlikle haddi aştığını ve böyle bir cezayı hak ettiğini söylediler (Abdurrahman, 1987: s. 957-958). Kuşkusuz bu

olay onun, yaşadığı toplumda ve edebî çevrelerde ne derece saygın bir konuma sahip olduğunun bir göstergesidir.

Sükeyne her Cuma, hutbe dinlemek ve Cuma namazını izlemek için mescide geliyordu. Yine bir Cuma günü Medine valisi el-Hâris'in, hutbede dedesi Hz. Ali'ye sövdüğünü duyunca ayağa kalkıp karşısında dikildi ve o da ona sövdü. Bununla da yetinmedi, cariyelerine ona sövmelerini emretti. Bu olaydan sonra hatip Sükeyne'ye hiçbir şekilde cevap veremedi. Sadece polisler cariyelerinin dövülmesini emretti (Abdurrahman, 1987: s. 958-959).

Kuşkusuz bu olayda Sükeyne, güzel söz söylemede oldukça yetenekli olmakla beraber haksızlık karşısında sözünü esirgemeyecek kadar cesur bir karaktere sahip olduğunu göstermiştir.

4. Bir Şair Olarak Sükeyne

Dindar kişiliğinin yanı sıra döneminin edip ve şairlerinin yanında saygın bir yeri ve şöhreti vardı. Evi edip ve şairlerin uğrak yeri olmuştu. Şairlerin okuduğu şiirleri dinler, dil, gramer ve edebî sanatlar açısından onların eleştirisini yapar, hangi şiirin daha güzel ve hangi şairin daha üstün olduğu hakkında karar verirdi. Kendisi de bir şair olmasına rağmen sadece babası ve diğer Kerbela şehitlerine yazdığı merisiyeden aşağıda verdiğimiz birkaç beyit günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu beyitlerde Sükeyne'nin, babasının öldürülmesinden dolayı içinde bulunduğu üzüntü, keder, kin, nefret karışımı bir duygu yoğunluğunu nasıl dışa vurduğu görülmektedir:

فَعَيْتُهُ بِدَمْعٍ دُرِّفٍ عَدَّةً	لَا تَعْدُلِيهِ فَهَمْ قَاطِعٌ طَرْفُهُ
رَبِّ الْمُنُونِ فَمَا أَنْ يَخْطِي الْحَدَقَةَ	إِنَّ الْحَسِينَ غَدَاةَ الطَّعْفِ يَرْتَشِقُهُ
نَسَلُ الْبَغَايَا وَجَيْشِ الْمُرْقِ الْفَسَقَةَ	بِكَفِّ شَرِّ عِبَادِ اللَّهِ كَأْسَهُمْ
غَدَا وَجُكُّمُ بِالسَّيْفِ قَدْ صَقَقَهُ	أُمَّةَ السُّوءِ هَانُوا مَا لِحْتَجَاجِكُمْ
صَيَّرْتُمُوهُ لِأَرْمَاحِ الْعَدَى دَرَقَةَ	الْوَيْلَ حَلَّ بِكُمْ إِلَّا بِمَنْ لَحِقَهُ
لَا تَبْكِي وَلَدًا وَلَا أَهْلًا وَلَا رَفَقَةَ	يَاعَيْنُ فَاخْتَفَلِي طُولَ الْحَيَاةِ دَمًا
دَمًا وَقَبِيحًا وَفِي إِثْرِيهِمَا الْعَلَقَةَ	لَكِنْ عَلَيَّ ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ فَاثْسِكْبِي

Kınama onu, acı bir hüznün kapladı onu. Gözünden dökülen yaşlar sel olup aktı.

Kerbela hadisesinin olduğu sabah ne güzel yakışıyordu Hüseyin'e etrafını saran grup. Çok geçmeden cinayet işledi kemgözlüler.

Hepsi avuç dolusu kötülük saçan kimseler. Azgınların çocukları. Etrafa pislik akıtan günahkârlar ordusu.

Ey şer topluluğu, getirin neyse deliliniz bir sonraki günde. Oysaki çoğunuz kılıç kuşanmışsınız.

Yazıklar olsun size! Hüseyin'e katılanların dışında hepiniz onun kanını helal kıldınız. Onu acımasızca hareket eden düşmanların mızrakları önüne attınız.

Ey göz! Süslen ömür boyu kanla. Ne bir çocuğa ağla, ne bir aileye ne de arkadaşlara.

Fakat Resulullah'ın oğlu için peşi sıra adeta et parçası dökülürcesine göz-yaşı ve irin akıt. (Abdurrahman, 1987: s. 1017)

Aşağıdaki iki beyit ise Sükeyne'nin Kerbela'da babası ile birlikte öldürülen eşi Mus'ab b. ez-Zubeyr'e yazdığı mersiye'dir:

يَرَى الْمَوْتَ إِلَّا بِالسُّيُوفِ حَرَامًا	فَإِنْ تَقْتُلُوهُ تَقْتُلُوا الْمَاجِدَ الَّذِي
إِلَى الْقَوْمِ حَتَّى أَوْرَدَهُ جَمَامًا	وَقَبْلَكَ مَا خَاضَ الْحَسِينُ مُنِيَّةً

Eğer onu öldürürseniz kılıçlarla ölmenin dışında ölümü kendisine haram sayan asil birini öldüreceksiniz.

Senden önce Hüseyin kalabalık bir topluluk karşısında ölüme boyun eğmedi. Sonunda onun kafatasını getirdiler. (Abdurrahman, 1987: s. 1017)

Bazı edebiyat tarihçileri Sükeyne'nin şiirlerinin sadece babası için yazdığı yedi beyitlik bir mersiye ile kocası Musab için söylediği iki beyitlik bir mersiye'den ibaret olduğunu, bunun ise Sükeyne'nin bir şair olarak kabul edilmesine yetmeyeceğini belirtmişlerdir. Aynı otoriteler, o dönemde doğal olarak birçok kadının sevdiği kimselerin ölümünün arkasından mersiye söylediğini bunun ise şair olmak için yeterli olmayacağı görüşünü öne sürmüştür. Modern dönem Arap edebiyatının kadın araştırmacı ve yazarlarından Mısırlı 'Âişe Abdurrahman, sadece mersiye türünde şiir söylemiş olsalar bile bunun kadınların şair olarak kabul edilmesi için yeterli olacağını iddia etmiştir. Bu bağlamda 'Âişe Abdurrahman aslında Sükeyne ve annesi Rebab'ın birçok mersiyesinin, ayrıca Sükeyne'nin daha başka şiirlerinin siyasî mülahazalar nedeniyle raviler tarafından kaynak kitaplara ya hiç alınmadığı, ya da sonradan çıkarıldığı yönünde görüş belirtmiştir (Abdurrahman, 1987: s. 1017-1018)

5. Şiir Tenkitçisi Olarak Sükeyne

Emeviler döneminde özellikle Hicaz bölgesinde edebî tenkit üzerine yapılan aktiviteler zirveye çıkmıştır. Toplumun farklı kesimlerinden kadın erkek herkes bir şekilde edebî tenkit ile ilgileniyordu. Bu dönemdeki edebî tenkit, ya şairlerin birbirlerinin şiirini tenkit etmesi ya da Arap şiirinin sözlü rivayet ve ardından yazılı olarak kayıt altına alınması hususundaki tartışmaları içermektedir.

Emeviler döneminde şairlerin dışında şiir tenkidi alanında ilk akla gelen isim İbnu Ebî Atîk'tir. Diğer bir şahsiyet ise bayan şair ve şiir tenkitçisi Sükeyne'dir. Bayan olmasına rağmen o günün şartlarında onurlu bir kimlik mücadelesi vererek kendisini şiir otoritesi olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Sükeyne şiire ve şiir tenkidine büyük önem verirdi. Üst düzey şiir meclislerine katılır ve şiir tenkitlerinin yapıldığı ortamlarda kişisel görüşlerini belirtmekten asla çekinmezdi. Şiire olan ilgisi-nin yanında siyasi ve sosyal konulardaki uzak görüşlülüğü ile de dikkat çekmişti. Peygamber soyundan gelmiş olmasının kazandırdığı saygınlığın yanı sıra dindar kimliği ile de gönüllerde taht kurmuştu. Sanki güzelliği, zarafeti ve ahlâkı ile şiir zevkini birleştirmişti. İnce bir edebî zevke sahip olması şair, edip, şarkıcı ve râviler-den oluşan grupları kendi düzenlediği şiir meclislerine çekiyordu. Şairler, onun tarafsızlığına güvendikleri için yazdıkları şiirleri ona götürüyor ve ondan hakemlik yapmasını istiyorlardı. Buna karşılık Sükeyne şairleri açık yüreklilikle ve cesaretle eleştiriyor ve sözlerinde gördüğü güzel ve üstünlüklerine göre kimin daha iyi şair olduğu yönünde görüş açıklıyordu (Abdurrahman, 1987: s. 1018-1019).

Sükeyne'nin şair ve diğer edebiyatçılarla olan ilişkilerine dair örnek hikâyeler ve hoş anekdotlar vardır. *Vefeyâtu'l-a'yân*'da rivayet edilen aşağıdaki hikâye bunların en dikkat çekici olanlarından biridir:

Bir gün düzenlediği şiir meclisinde dönemin önde gelen ilim ehli, erdem sahibi bir kişi ve aynı zamanda parlak şiirleri olan Urve b. Uzeyne'ye döndü ve ona duyduğum kadarıyla sen:

ذَهَبْتُ نَحْوَ سِقَاءِ الْمَاءِ أَبْتَرِدُ	إِذَا وَجَدْتُ أَوَارَ الْحَبِّ فِي كَبْدِي
فَمَنْ لِنَارٍ عَلَى الْأَحْشَاءِ تَنْقَدُّ	هَبْنِي بَرْدُتْ بِيَرْدِ الْمَاءِ ظَاهِرُهُ

Ben aşk ateşini ciğerimde bulduğumda onu soğutmak için su kabına doğru giderim.

Farz et ki dışından suyun soğukluğuyla ciğeri soğuttum. Peki, iç organlarda ilerleyen yangını kim söndürebilir?

Diyormuşsun, dedi. Urve ona, "Evet dedim" şeklinde cevap verdi. Sükeyne, aynı zamanda sen:

قَدْ كُنْتُ تُجِبُ السِّرَّ فَاسْتَتِرْ	قَالَتْ وَأَبْتَنُّهَا حُبِّي وَوُحْتُ بِهِ
عَطَىٰ هَوَاكِ وَمَا أَلْقَىٰ عَلَىٰ بَصْرِي؟	أَلَسْتُ تُبْصِرُ مَنْ حَوْلِي؟ فَقَالَتْ لَهَا

Aşkımı verdiğim, sırrımı açtığım (sevgilim) bana, mademki sen benden saklanmak istiyorsun; o halde saklan,

Görmüyor musun etrafımdakileri? Dedi. Ben de ona, senin arzunu kapattı ve bana (seni) göstermedi, dedim.

Şeklinde bir söz söylemişsin, dedi. Urve de “Evet” dedi. Bunun üzerine Sükeyne etrafındaki cariyelere döndü ve “Eğer bu söz temiz bir kalpten çıktıysa onlar hürdür.” dedi (İbn Hallikân, 1968: s. 298).

Bir gün Küseyr İzzet adlı bir şair, Sükeyne'nin huzuruna girdi. Sükeyne ona “Hey İbn Ebî Cum'a bana İzzet hakkında bir söz söyle!” dedi. O da şu beyitleri okudu:

وَمَا رَوْضَةٌ بِالْحَزْنِ طَيِّبَةٌ النَّرَى   يَمِئُجُ النَّدى جُتْجَاتِهَا وَعَرَارُهَا
بِأَطْيَبَ مِنْ عَزَّةٍ مَوْهِنَا   وَقَدْ أُوقِدْتُ بِالْمَنْدَلِ الرَّطْبِ نَارُهَا

Verimsiz toprakta çayır çimen olmaz. Verimli toprak, İzzet'in eski ipek elbisinden daha güzel bir şekilde yeşillik ve ateşi yaş ağaçla tutuşturulmuş halde hoş koku saçar.

Yukarıdaki beyitleri dikkatle dinleyen Sükeyne, şairin yaptığı benzetmeyi beğenmez ve “Yazıklar olsun sana! Yeryüzünde koltuk altları kokan bir zenci kadın var mı, yaş odunla yanan bir ateş koku değil de ne saçar? Bari bu beyitlerin yerine amcan İmruu'l-Kays'ın:

ألم تَرَيَانِي كَلَّمَا جِئْتُ طَارِقًا   وَجَدْتُ بِهَا طَيِّبًا وَإِنْ لَمْ تَطَّيِّبْ؟

Görmediniz mi beni, ben Tarık denen yere her geldiğimde güzel olmasa da orada mutlaka güzel bir şey bulmuşumdur.

Beytini okusaydın.” Şeklinde tepki verir (Abdurrahman, 1987: s. 1019).

Zeki Mubarek ve onun gibi düşünen bazı Arap edebiyat tarihçileri Sükeyne'nin aslında fazla bir edebî birikimi olmadığını, aksine güzelliği ve çekiciliğini kullanarak düzenlemiş olduğu şiir meclislerinde en meşhur şairin üzerinde bile psikolojik baskı kurduğunu, bu yüzden abartılı bir şöhrete kavuştuğunu iddia etmektedirler. Fakat şurası bir gerçektir ki Sükeyne, başka kadınlarda olmayan bir söz söyleme yeteneği, ince ve keskin zekâsı, medeni cesareti ve diğer üstün vasıfları sayesinde bu şöhrete ulaşmıştır. Nitekim aşağıdaki olay bunun en açık göstergelerinden biridir.

Bu sırada ona el-Haris b. Halid adlı şairin,

فَفَرَّ عَنْ مَنْ سَبِعَ وَقَدْ جُهِدَتْ   أَحْشَانُهُنَّ مَوَانِلَ الْخُمْرِ

Yorgunluktan bağırsakları birbirine yapışmış bir halde (bayanlar) (Kâbe'nin etrafında) yedi tur attılar.

Şeklindeki beyti okunur. Sükeyne, “ Etrafındakilere dönüp bunun söylediği söz sizce güzel mi? Diye sordu. Onlar da “Evet güzel” dediler. Sükeyne “Bu sözün neresi güzel? Değil kadınlar, develer bile yedi kez dönseler onların da bağırsakları dışarı çıkar.” Dedi (el-Isfahânî, 1905: s. 207; Abdurrahman, 1987: s. 1020).

Görüldüğü gibi, Sükeyne, şairin bayanları kastederek “Yorgunluktan bağırsakları kurudu” şeklindeki betimlemesini beğenmediğini açıkça ifade etmiş, hatta bunu kadınlar adına bir hakaret olarak değerlendirmiştir.

Bir başka şiir meclisinde Sükeyne, Nusayb adlı bir şairin,

أهيم بدعٍ ما حبيبتُ فإن أمتُ
فوا حزننا من ذا يهيمُ بها بعدي

Ömrüm boyunca Da‘d’in aşkıyla yanıp tutuştum. Vay haline benden sonra ona âşık olanın!

Şeklindeki bir beytini dinler. Sonra sevgilisine olan aşkını ifade ediş biçiminden dolayı şair Nusayb’ı ayıplar. “Madem Da‘d’ı bu kadar çok seviyorsun, neden kendinden sonra başka birinin de ona âşık olmasına razı oluyorsun” şeklinde azarlar. Ardından “Yerinde olsaydım,

أهيم بدعٍ ما حبيبتُ فإن أمتُ
فلا صلحتُ دعدٌ لذي خلةٍ بعدي

Ömrüm boyunca Da‘d’in aşkıyla yanıp tutuştum. Bu yüzden benden sonra başkasının Da‘d’ı sevmesi mümkün değildir (Atîk, 1986: s. 143-144).

Şeklinde söyledim, der. Böylece Sükeyne şairin beytinin ikinci mısrasını tamamen değiştirmiş olur. Anladığımız kadarıyla kendisi de bir bayan olarak Sükeyne, şaire “Madem âşık olduğun kadını çok seviyorsun, senden sonra birinin onu sevmesini neden kıskanmıyorsun” şeklinde bir imada bulunarak kadınlara yeterince değer verilmediği yönünde bir mesaj vermeye çalışmıştır.

Aynı şiir meclisinde Emeviler döneminin meşhur şairlerinden el-Ahves, kendine ait aşığıdaki iki beyti okur:

من عاشقين تر اسلا وتواغدا
ليلاً إذا نجم الثريا حلقاً
باتا بأنعم ليلة والذها
حتى إذا وضح الصباح تفرقاً

İki âşık bir gece vakti haberleştiler, anlaştılar. Süreyya yıldızı doğunca bir araya gelip gecenin tadını çıkardılar. Sabah olunca ayrıldılar.

Sükeyne, şiiri dikkatlice dinledikten sonra Ahves’e “Burada ‘ayrıldılar’ anlamındaki *تَفَرَّقَا* yerine ‘sarıldılar’ anlamındaki *تُعَاتَقَا* ifadesini kullansaydın daha iyi olurdu.” der (‘Atîk, 1986: s. 143-144).

Gerçekten Sükeyne'nin, erkeklerin yoğun olduğu bir toplulukta, birçok kim-
senin söylemeye çekindiği bir ifadeyi hiç tereddüt etmeden dile getirmesi bir kadın
olarak onun ne kadar özgüven sahibi biri olduğunu göstermektedir.

Şam'da Emevi halifesinin sarayında şiir oturumlarını yöneten ve o dönemde
saray şairi olarak da tanınan meşhur şair Cerîr, Sükeyne'nin eleştiri oklarından nasi-
bini almıştır. Bir şiir meclisinde Cerîr'in okuduğu birkaç beyitlik bir şiir içinden,

طرقتك صائدة القلوب و ليس ذا   وقت الزيارة فارجعي بسلام

*Ziyaret vakti olmadığı halde kalplerin avcısı senin kapını çaldı. İyisi mi sen
başına bir iş gelmeden geri dön!*

Beytini örnek göstererek onun kadınlara karşı olumsuz ve önyargılı davra-
nışına işaret etmiştir. Sükeyne, “Kapıların çalınmasından daha hoş bir vakit olabilir
mi?” şeklinde bir eleştiride bulunarak beyti yazılı olarak kendisine getiren hizmet-
çiye, “Git bu beytin sahibine söyle, Allah kendisi gibi şiirini de çirkinleştirmiş” şek-
linde ağır bir ithamda bulunmuştur (Abdurrahman, 1987: s. 1024).

Birçok şiir meclisinde birkaç şairi bir arada değerlendiren ve eleştirilerde
bulunan Sükeyne, Cerîr ile Ferezdak'ı karşılaştırmaktan geri durmamıştır. Cerîr'in
şiirlerinde onun ifadelerini dilsel açıdan temiz bulurken kadınlara karşı yaklaşımını
eleştirmiştir. Ferezdak'ı ise sevgilisinin gizli sırlarını açığa çıkarmakla suçlamıştır.

Bir şiir meclisinde şairlerin kâğıda yazdığı şiirleri bir cariye Sükeyne'ye su-
nar. İçlerinden,

هما دلتاني من ثمانين قامةً   كما انحط بأز أقتم الریش كاسره
فلما استوث رجلاى بالأرض قالتا: أحيى يرجى أم قتيل نحازره

*O ikisi bana seksen tane uzun boylu güzel gösterdi. İçlerinden siyah tüylü
biri kanat çırparak öne çıktı. İki ayağımı yerde düzeltince o ikisi şöyle dedi: Sağ
olandan mı, yoksa ölüden mi sakınırsız?*

Şeklindeki iki beyti seçerek “Bunu kim söyledi?” diye sorar. Ferezdak “O
sözlerin sahibi benim.” dediğinde, Sükeyne, “Seninle sevgilin arasındaki sırrı neden
açığa vurdun? Aranızda saklı kalsaydı, olmaz mıydı!” diye yorum yapar (Abdurrah-
man, 1987: s. 1021). Buradan da anlıyoruz ki mezhep itibarıyla Şii olmasına rağmen
Sünni Cerîr'e karşı Ferezdak'ı yermekte tereddüt etmemiştir. Bu ise onun yaptığı şiir
tenkitlerinde ne denli objektif davrandığını göstermektedir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan Sükeyne'nin dönemin en ünlü şairleri dahi
hemen hepsinde bir kusur bulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insanın aklına
“Acaba onun hiç beğendiği ve takdir ettiği bir şair yok muydu?” sorusu geliyor. Kay-

naklarda rastladığımız kadarıyla Sükeyne şairler arasında Cemîl'i çok beğenmektedir. Cemîl b. Ma'mer ise kadınlar için söylediği müstehcen şiirlerle kötü şöhrete ulaşmış olmasına rağmen Sükeyne'ye özel bir sevgi ve sempati beslemiş, ona karşı saygıda en ufak bir kusur etmemiştir.

Sükeyne'nin evinde alışlagelmiş şiir meclislerinden birinde Cerîr, Ferez-dak, Cemîl b. Ma'mer, Nusayb ve Kuseyyir adlı şairler şiir atışması yaparken cariyelerden biri bir ara Cemîl'in yanına gelir ve “*Ey Cemîl, Hanımefendim sana selamlarını sunuyor ve senin,*

بِوَادِي الْقَرْيِ إِنِّي إِذْنُ لَسَعِيدٌ	أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبْيْتُنَّ لَيْلَةً
وَكُلُّ قَتِيلٍ عِنْدَهُنَّ شَهِيدٌ	لِكُلِّ حَدِيثٍ بَيْنَهُنَّ بِشَاشَةٍ

Ah keşke Vadil Kura'da bir gece geçirebilsem çok mutlu olacağım. Kadınlar arasında söylenen her sözün gülümsetici bir yönü vardır. Onların yanında ölen her kişi şehit sayılır (Cemîl Buseyne, 1986: s. 421; Faysal, 1986: s. 296).

Beyitlerini duyduğundan beri hâlâ seni çok görmek istediğini söylüyor” der. Bunu duyan Cemîl, Sükeyne'ye hitaben “*Bizim gülümseten sözümüz sana feda ve ölülerimiz senin uğruna şehit olsun!*” diye cevap verir. Buna karşılık Sükeyne Cemîl'e hitaben “*Al bu bin dinarı; ailen için harca.*” Diyerek cariyesi ile ona bahşiş gönderir (Abdurrahman, 1987: s. 1023).

Yukarıdaki olaya binaen yazar ‘Âişe Abdurrahman, başta Zeki Mubârek (ö.1952) olmak üzere bir kısım edebiyat tarihçisi ve şiir tenkitçilerinin Sükeyne'nin şiir meclislerinde şair ve şarkıcılarla iç içe oturup onların şiirleri ve şarkılarına eşlik ettiği şeklindeki iddialarına şu şekilde yanıt vermiştir:

“Dönemin önde gelen şairleri Sükeyne'nin evinde toplanıyorlar, Sükeyne onlara izin verince oturuyorlardı. Sükeyne ise onların kendisini görmediği, fakat kendisinin onları gördüğü bir yerde oturuyordu. Bu sırada yanında bir hizmetçi bulunduruyor, bu hizmetçi aracılığıyla şairlerden gelen şiirleri inceliyor, sonra seçtiği şiiri ve şiir hakkındaki görüşünü şiir sahibine gönderiyordu. Gerektiğinde bu işlemi tekrarlıyordu. Hizmetçi şairlerle olan diyalogunu tamamlayınca şairin bir kâğıda yazdığı notları alıp Hanımefendisinin yanına dönüyordu (Abdurrahman, 1987: s. 1023).

Hakkındaki rivayetlere bakıldığında Sükeyne'nin şiir meclisleri düzenlemekten çok hoşlandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bir mecliste şairler ve râviler arasında “*Kim daha üstün şairdir?*” şeklinde bir tartışma başladığında Sükeyne'nin hemen olaya müdahale ettiğini ve baskın tavırlarıyla tartışmayı baştan sona yönlendirdiğini görüyoruz. Buradan hareketle onun Arap şiiri konusunda derin bir bilgiye sahip olduğunu ve güçlü hafızası sayesinde çok sayıda şiir ezberlediğini söyleyebiliriz.

Şiir rivayeti ve kaynaklardaki en ufak bir ayrıntıyı bile atlamadan dinleyicilere aktarması muhtemelen onu şiir meclislerinin tartışmasız otoritesi yapan hususlardan biridir.

VI. Sonuç

Sükeyne hakkında anlatılanların hemen hepsi, yaşadığı dönemde onun şiir tenkidi alanında tartışmasız bir numara olduğunu göstermektedir. Düzenlenen şiir meclislerinde şiir rivayeti, kaynakların sağlamlığı, anlam inceliği, kullanılan kelimeler, içerdiği mesajlar yönünden yapılan çok yönlü ve çok boyutlu şiir tartışmalarına katılan tek kadın şiir otoritesi olarak tarihe geçmiştir. Sükeyne, hepsinin erkek olduğu devrin en meşhur şiir otoritelerine karşı kadın kimliği ile gerektiğinde en sert biçimde görüş açıklamak suretiyle edebî alanda rekabet etmekten çekinmemiştir. Dîni, edebî, siyasî, sosyal alanlarda aldığı sağlam bir eğitim sayesinde özgüveni adeta tavan yapmış ve katıldığı her şiir meclisi veya diğer sosyal platformlarda en üst düzeyde kendini ifade etme becerisini gösterebilmiştir. Örneğin bir şiirin kaynağı konusundaki en çetin noktaları, şiirde geçen anlaşılması en zor ifadeleri açıklığa kavuşturmuş, şiir estetiğini bozan herhangi bir husus fark ettiğinde anında müdahale etmekten geri kalmamıştır. Bu engin birikimi sayesinde şairlerin görüş ayrılığına düştüğü her konuda son sözü söyleyen Sükeyne olmuştur.

Kaynakça

- Abdunnûr, Cebbûr. (1984). *el-Mu‘cemu’l-edebî*, Beyrut: Dâru’l-‘ilm li’l-melâyîn.
- Abdurrahman, ‘Âişe. (1987). *Terâcimi Seyyidâti Beyti’n-Nubuvve Sukeyne Binti’l-Huseyn*, Kahire: Dâru’r-Reyyân li’t-Turâs.
- Atîk, ‘Abdul‘azîz. (1986). *Târîhu’n-nakdi’l-edebî ‘inde’l-‘Arab*, Beyrût: Dâru’n-nehdedi’l-‘Arabiyye.
- el-Câhîz, Ebû ‘Uşmân ‘Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz el-Kinânî. (1975). *el-Beyân ve’t-tebyîn*, Mısır: Thk. Muhammed Hârûn.
- Çetin, M. Nihad. (1973). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul.
- Dayf, Şevkî. (1977). *‘Asrud-duveylât ve’l-imârât*, Kahire.
- Dîvânu Cemîl Buseyne*. (tsz). Beyrut: Dâru Sâdır.
- el-Fâhûrî, Hannâ. (1986). *el-Câmi ‘fi târihi’l-edebi’l- ‘Arabî el-Edebu’l-kadîm*, Beyrut: Dâru’l-cîl.
- Görgün, Hilal. (2010). “Sükeyne bint Hüseyin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul.
- el-İsfahânî, Ebû’l-Ferec. (1865). ‘Alî b. Abdullah, *Kitâbu’l-ağânî*, Bulak.

Faysal, Şukrî. (, 1986). *Tatavvuru'l-gazel beyne'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-'lm li'l-melâyîn.

İbn Hallikân. (1968). Şemseddîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed, *Vefeyâtu'l- a'yân*, Beyrut: Nşr. İhsân'Abbâs,.

el-İsfahânî, Ebû'l-Ferec (1905). 'Alî b. el-Huseyn, *Kitâbu'l-agânî*. Kâhire: Nşr. El-Hc Mahmûd Sâsî el-Mağribî.

el-Muncid fi'l-luga ve'l-a'lâm. (1973). Beyrut: Dâru'l-Maşrik. 21. Baskı.

Yılmaz, Nurullah. (1995). *Üçüncü Abbasi Asrında Edebi Çevre*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Erzurum.